

ÖNTARİHTE ISPARTA OVASI KÜLTÜRÜ VE YENİ BULUNTULARI

Dr. TAHSİN ÖZGÜÇ

Arkeoloji Asistanı

H, R. Ormerod ve Woodward 1909/1910 yıllarında güney Anadolu'nun batı kısımlarında ve bilhassa Antalya ile daha kuzeyde kala n bölgede yâni, bugünkü Isparta ve kısmen de Burdur, Denizli vilâyetleri içinde, arkeoloji bakımından iyi sonuçlar veren tetkik gezileri yapmışlardı. Aşağı yukarı otuz yıldanberi bu çeşit tetkik gezilerine pek az sahne olan güney batı Anadolu ve Göller Bölgesi sınırı öntarih arkeolojisine daima kapalı ve karanlık kalıyordu. H. R. Ormerod'un gezileri ilk ve kısa olmasına rağmen, bu bölgenin protohistorik arkeolojisi bakımından- istifade edilen en önemli bir kaynağı olmuştur¹. Bu bölgenin eski ve muahhar klâsik çağlarına ait yapı kitabe ye çanak çömleğini inceliyen bu araştırmaları, prehistorik çağların devamlı yerleşmelerini ve bu yerlerdeki çanak çömlek, figürin, idol, çekiç, balta, çakmak taşı bıçakları ve mâdeni buluntularını da değerlendirmek suretiyle, Anadolu'nun belli bir parçasındaki iskân tipleri ile buluntuları hakkında -az da olsa- bir ip ucu vermişti. Her türlü yerleşmeye elverişli plan Antalya ve Aksu çayı ovasında, ve bilhassa daha etraflıca araştırıldığı anlaşılan Antalya'nın kuzey-doğu kısımlarında birçok höyüklerle birlikte münferit buluntu ve iskân-harâbe yerleri de tespit edilmişti. Protohistorik devirlerin elle yapılan siyah-kırmızı boya astarlı çanak çömlek parçalarının yalnız tarifleri yapılmış, resimleri çizilmemiştir. Höyüklerin biçim ve muhitlerinin tabîî şartları ile, buluntu yerlerinin dizilişleri etraflıca işlenmiş ve tipik idol (put) vesikalarının yayılış sahası Antalya-Burdur hattının Öntarihî çağlarda önemli bir kültür merkezi olduğunu göstermişti.

Arkadaşımız Kemal Güngör de son yıllarda Denizli vilâyetinin Acıpayam (Garbi Karaağaç) ilçesini yâni, araştırılması gereken eski bir kültür çevresini isabetle dolaşmış ve topladığı malzemeyi yayınlamıştı². Elde ettiği Ç. çömlek parçalarını Orta ve Batı Anadolu buluntularına göre değerlendiren arkadaşımız, daha sonraki çağlar için de önemli ip uçları vermişti. H. R. Ormerod'dan Kemal Güngör'ün kısa süren ve yalnız yer yüzü buluntularına dayanan araştırmalarına, ondan da bugüne kadar geçen zaman arasında, Türk arkeologları tarafından bir tetkik-arkeoloji sahası olarak seçilmeyen Antalya - Isparta -

¹ BSA 16, 1909-10 S. 89

² Türk Antropoloji mecmuası, sayı 19-22 (1939) s. 146,

Denizli bölgesinin yeniden araştırılması, onun orta ve batı Anadolu yanındaki yerinin belirtilmesi esaslı bir ödevdir. Araştırılması yıllardânberi sabırsızlıkla beklenen bu bölgenin, ilk büyük kazı yeri Antalya çevresinin bilinen veya yeniden bulunacak bir höyüğü olmasıdır. Anadolunun araştırılması, kazıları, iyi düşünülmüş, ince işlenmiş esaslı bir programa göre yapılırsa, onun eski dünya kültürleri yanındaki yeri, daha kolay ve daha iyi bir şekilde anlaşılabilir. Bu kazı sonunda elde edilecek en önemli nokta, öntarihte Anadolu kültürlerinin bölge özellikleri ile kuzey doğu, kuzey ve kuzeybatı ve Ege-Akdeniz kültürlerinin birbirine geçişi veyahut bu bölgenin kendisine has kültürlerinin tayini olacaktır. Kusura-Senirce - Acıpayam ve neşrine başladığımız Göndürle, Atabey buluntuları, daha güneyde kalan ve denize açılan arazinin de araştırılmasını zarurî kılmaktadır, çünkü kuzeye, doğu batıya bağlanabilen bu buluntuların denize doğru yayılması ve hattâ atlaması özelliklerini münakaşa edebilmek için elimizde müspet hiç bir belge yoktur.

Antalya vilâyetinden başka göller mıntakasındaki araştırmaları da Anadolu arkeolojisine faydalı bir çok buluntular veren Ormerod'un Şenirce höyüğündeki kazısı ve bu alandaki yayını³, bizi bilhassa ilgilendireceğinden kısaca bu istasyon üstünde durmak isterim:

Isparta'nın aşağı yukarı 15 km. kuzey/kuzey batısında kalan Şenirce köyü yanındaki höyük, demiryolu yapılırken yarılmış ve bu suretle bazı çanak çömleğin yer yüzüne çıkmasına sebep olmuştu. Ormerod'un bu bölgede dolaştığı bir zamana raslayan bu buluntular, onun 1911de Senircede çok kısa süren bir kazı ve araştırma yapmasına âmil olmuştu. Böylece ilk defa olmak üzere, göller bölgesi sınırında veyahut klâsik çağların kuzey Pisidia'sında yeni bir kültür bölgesiyle karşılaşıyorduk. Ormerod, Senircenin de içinde bulunduğu Kuleönü ovasında ve demiryolu kenarında kendi sözü ile Göndüler köyü yanındaki büyük bir höyükten de bahsetmişti. Aynı ovanın ikinci fakat daha küçük bir höyük de Eğridir'den Ispartaya giden yolun kenarında ve Findos yakınındadır.

1/800.000 mikyasındaki Türkiye hartasında adları gösterilmeyen bu iki höyüğün yeri Dr. Bittel'in hartasında Eğridir gölü sahiline konulmak suretiyle yanlış işaretlenmiştir.⁴ Hemen demiryolu kenarında bulunan birinci höyüğün asıl adını bilememekle beraber, höyük yakınındaki köyün adı da Ormerod tarafından Göndüler olarak yazılmış ve bu yanlışlık Bittel'e de geçmiştir. Höyüğün yakınındaki köyün adı Findos'a bir saat uzaklıkta ve onun kuzey doğusunda bulunan bir tepenin ete-

³ BSA 18,1911-12 s. 80 Lev. 5 - 7

⁴ K. Bittel, PFK daki harta 58 ve 68

Bana bu bilgiyi veren arkadaşım Abdullah'a, burada teşekkür etmek borcumdur.

ğinde bulunan Göndürle'dir. Bölgesini etraflı bir surette araştıran ve bir çok arkeoloji ve târih vesikalarını derleme işini başaran Isparta Halkevinin sayın başkanı ve Tarih-Müze Kolu üyeleri, topladıkları bazı arkeoloji eşyasını Isparta Halkevi Müzesinde saklamışlardır. Bu kültür kalıntılarım 1942 ağustosunda gören Tokad Maarif müdürü arkadaşımız Abdullah Atal, çeşitli tipler gösteren prehistorik çanak çömleği incelemiş, fotoğrafları ile birlikte ölçü ve teknik özelliklerini bana göndermişti. Şimdi ele aldığımız bu çanak çömleği yayınlamama müsaade eden Abdullah Atal'a .ve bölgelerinin Orta ve Yeni çağlar tarihi ile olduğu kadar, eski anıtları ve bu arada prehistorik çağlan ile de yakından ilgilenen Halkevi başkanı ve Müze Kolu üyelerine teşekkür etmeği kendime ödenmesi gereken bir borç bilirim.

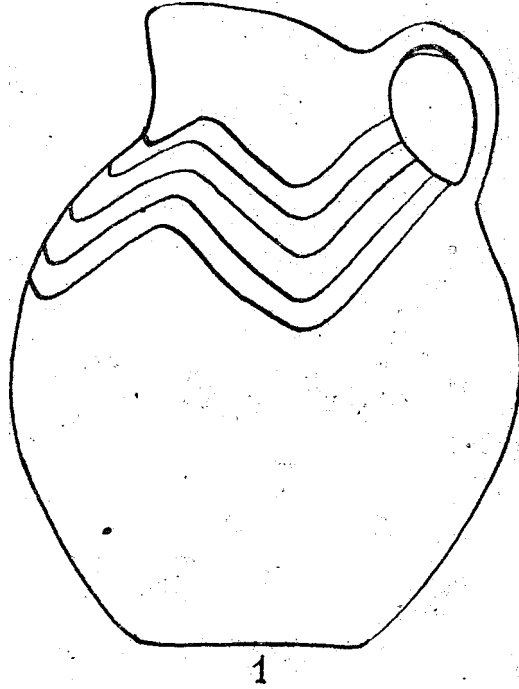
Çanak çömleğimizin mühim bir kısmı Görödürle köyü yanındaki höyükle, İsparta'nın kuzeyinde kalan Atabey'de bulunmuştur. Geri kalanlarda buluntu yerleri belli değildir. Atabey'den getirilen çanak çömleğin de hakikî buluntu yerleri bilinmemekle beraber arkadaşımın da gördüğünü söylediği Atabey-Senirce köyü arasındaki höyüklerden birisinde bulunmuş olması hakikate en yakın bir ihtimaldir. Bu yeni bilgi ve eskiden yazılanlara göre, Senirce⁵ -Atabey ye İğridir arasındaki yerleşmeye elverişli bölgede, höyüklerin varlığını öğrenmiş bulunuyoruz. Ayrıca Atabey-Ulubozlu-Sandıklı ve Hoyran gölü arasındaki sahadada, yani höyüklerin yığılmasına elverişli büyük-küçük boy düzlüklerinde de devamlı yerleşme yerlerinin varlığı bizi hiç bir zaman şaşırtmamalıdır.

⁵ 1911-12 yılından beri Senirce kültürünün üstünde durulmaktadır. İlk rapor Ormerod tarafından (BSA 18, 1911-12 s. 80) yayınlanmıştır. Bulunan Ç. çömleğin hepsi elle yapılmıştır. Kapların ekseriyetle dışları, bazan da içleri kalın boya astarlıdır. Çanak çömlek siyah-gri, kırmızı-kahyereğidir. Kırmızı renk diğer renklere nazaran daha az olup, eskiden yeniye, yâni aşağıdan yukarıya doğru çıkıldıkça azalmaktadır. Kap dipleri hafifçe düzeltilmiş veyahut aynı şekilde çukurlaştırılmıştır. Üç türlü süs örneği vardır, a - Yivli, b - Kabartmalı, c - Çizgili. Çizgilerin içi beyaz bir madde ile doldurulmuştur. Ormerod iki yangın seviyesinden bahsetmişse de, yapı kalıntıları ve diğer buluntular (?) hakkında bilgimiz yoktur. Bununla beraber yayınladığı malzeme ve verdiği bilgi daima değerli olmuş ye hattâ bir anahtar vazifesini görmüştür. Ormerod'dan sonra Senirceyi ele alan Frankfort'tur (H. Frankfort, Studies'in Early Pottery Of the Near Kast, Liverpool 2,1927 S. 65 ve ikinci muhtıra). Genç Anadolu protohistoryasının pek yakından tanıdığı Frankfort, bilhassa teknik bir mesele, yâni siyah ve kırmızı rengin birbirine intikali üstünde durmuş, asıl önemli kısımları ihmal etmiştir. Diğer ön tarihî Anadolu kültürleri gibi, Senirce. kültürünü de en iyi açıklayan K. Bittel' olmuştur. (K. Bittel' PEK s. 35-36, 103, 112. 114). O, Frankfort'un kronolojisine esas olan teknik meseleyi cevaplandırmış, ayrıca senirce'nin. Truva-Yortan gibi, bir Batı Anadolu kültürüne bağlı hususî bir safha olduğunu da öğretmiştir. Gözte de Senirce kültürünü değerlendirmiş, Truva-Yortan kültürlerinin Konya'ya kadar yayıldığını söyledikten sonra, Kıbrıs Ç. çömleğinin prototipini bilhassa Senirce vasıtasıyla izaha girişmiştir. Oha göre . ilk basamakları Kıbrıs'ta görünmeyen Ç. çömlek kültürü Truva-Yörtan'dan kalkmış ve Senirce üstünden Kıbrıs'a erişmiştir. (A. Gözte Handbuch der Altertumswissenschaft III; 3, 1, 1933 s. 30-31) Kusura kazılarından

Yeni Kusura kazılarında sonra açığa vurulan kültürün, göller bölgesi sınırındaki yayılışını ve batı Anadolu'yla orta Anadolu'nun bu bölgedeki karşılıklı izlerini anlamamıza ve malzememizin artmasına yardım eden- yeni buluntuların ne zaman, höyüklerin neresinde ve ne şekilde bulduklarını bilmiyorum. Onun için benim araştırmam da kültür katı ve buluntu esaslarından ziyade, tipoloji karşılaştırmalarına dayanacaktır.

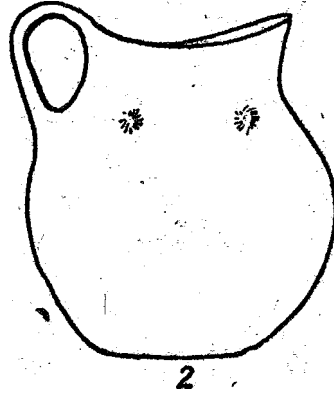
Isparta Halkevi Müzesinde bulunan çanak çömleğin önce Gündürle'de bulunan örneklerini inceleyelim.

1 — Boyu 0,251, genişliği 0,226 olan gaga ağızlı, kısa boyunlu testinin içi ve dışı kırmızı renkli olup, üstünde yer yer siyah dumanlı lekeler vardır. Boya astan kalın ve perdahı iyidir. Boynu dibinden karnının en büyük genişliğine kadar uzayan parçasını, önünde dört, arkasında beş çizgisi olan bir zikzak motifi süslemektedir. Ağız kenarını omuza birleştiren kulp, yassı ve düzdür. Elle yapılmıştır. Dibi hafifçe düzeltilmiştir (Şekil 1).

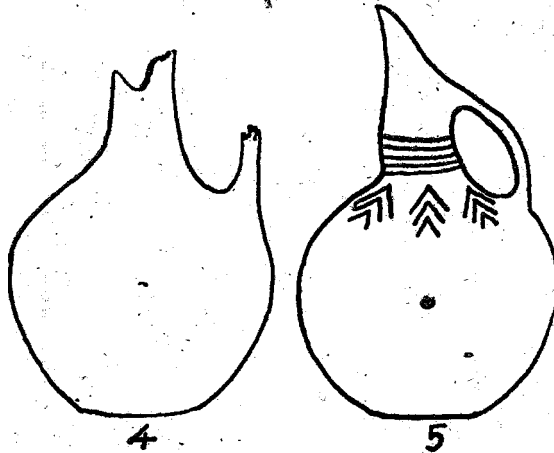
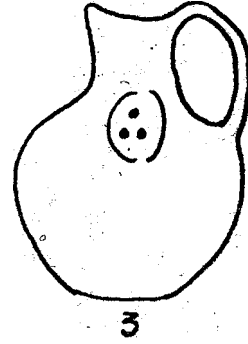

sonra Miss Lamb de Senirce'ye sık sık temas etmiş ve onun Anadolu prehistoryasındaki yerini ve malzemesini yeniden canlandırmıştır. (Archaeologia 86, 1937 ve 87 (1938). Şenirce kültürünü en son fakat en iyi bir şekilde eline alan gene K. Bittel'dir (K. Bittel, Kleinasiatische Studien, İstanbul, 1942 s. 176 Lev. 38-40). "O, Berlin Müzesindeki Isparta ovasında getirilmiş çanak çömleği yayınlarken, bilhassa bu bölge kültürüne temas etmiş, ve onun kronolojisini, diğer Anadolu kültürleri yanındaki yerini en doğru bir şekilde tayin etmekle, protohistorik Anadolu arkeolojisine değeri ölçülemez bir hizmette bulunmuştur.

2 — İkinci Göndürle buluntusu da gaga ağızlı bir testidir. Dışı kırmızı boya astarlı, perdahsız, içi siyah olup, kabaca düzeltilmiş, hamuruna kum karıştırılmıştır. Boy ve genişliği birbirine denk, yâni iki ölçüsü de 0,16 dir. Karnı yuvarlak, büyük kutru dibine daha yakındır. Dibi elle düzeltilmiş ve belirsizdir. Kulbu birinci testidekinin aynıdır. Yalnız bu daha büyük bir kavis çizmekte yâni dışarıya doğru taşmaktadır. Süslü değildir (şekil 2).

3 — Göndürle'nin bu testisi de kulplu ve emziklidir. Elle yapılmış ve hırpalanmış olmasına rağmen, kırmızı boya astarlı olduğu anlaşılan testinin boynu dik, omuzla karnı keskin bir surette birleşmekte ve böylece boyunla omuz arasında dar ve düzce bir alan meydana gelmektedir. Ağız kenarı dışarı çekiktir. Kulp yassı olup, omuzun keskin kısmı ile ağız birleştirmektedir. Kulba yakın omuz üzerinde, dört delikli kesimi yuvarlak emzik sağlamdır. Bu emzik tam bir süzgeç vazifesini görmektedir. Süssüzdür. Boyu 0,14, genişliği 0,115 dir, dibi düzdür. Hamuruna ince kum karıştırılmıştır (şekil 3).

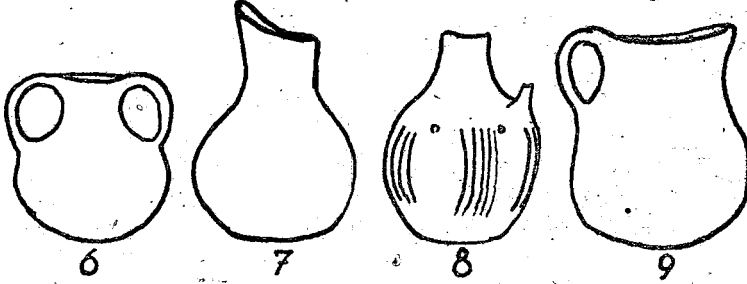

4—Dördüncü Göndürle testisinin ağız kırıktır. Elle yapılmış, içi dışı kırmızı boya astarlı, perdahlı ve hamuruna kaba kum taneleri karıştırılmıştır. Uzun boynu yuvarlak gövdeye dik olarak birleşmektedir.

Boynun omuza birleştiği yerde hafif bir çukurluk göze çarpmaktadır. Kırık ağzın öne doğru uzayan bir gaga biçiminde olduğu anlaşılmaktadır. Ağız kenarı dışarı çekiktir. Dibi düzdür. Boyu 0,175, genişliği 0,15 dir. Karnın alt ve üst kısımları birbirine keşin bir surette birleşmiş ve karnın fazla genişliği elde edilmiştir. Kulbun yarısı kırıktır (şekil 4).

5 — Göndürle'nin sonuncu buluntusu da gaga ağızlı bir testidir (şekil 5). Gri-siyah renkli, boya astarlı ve perdahlıdır. Hamuruna ince kum taneleri karıştırılmıştır. Karnı yuvarlak, dibi düzdür. Boynu uzun ve önden arkaya doğru eğiktir. Ağız kenarı çekiktir. Kulp ağız kenarını omuza birleştirir. Kulpla ağzın birleştiği yer, kulbun bir nevi devamı hissini verir. Boynun alt kısmında beş çizgili bir süs Örneği vardır. Karnın üst kısmında dört çizgili zikzak bir süs motifi görülmektedir. Boyu 0.21, genişliği .0.125 dir.

6 — Atabey'in 400 m. kuzeyinde bulunduğu bildirilen çanak çömleğin birincisi, gri-siyah boya astarlı, iki kulplu, düz dipli bir vazodur (şekil 6). Kulplar ağız kenarını, karnın en geniş yerine birleştirmektedir; Boyu 0.085, genişliği 0.075 dir.

Resimler $\frac{1}{4}$ büyüklüktedir

7 — Aynı yerde bulunduğu bildirilen siyah-gri renkli ikinci vazo da birincisinin (şekil 6) eşidir. Yalnız boyu daha büyüktür. Her ikisinin hamuruna ince kum taneleri karıştırılmıştır.

8 — Kırık kulplu, gaga ağızlı testi koyu krem rengindedir (şekil 7). Hamuruna kum karıştırılmıştır. Ağız kenarı dışarı çekiktir. Karnı yuvarlak, perdahlı, dibi düzdür. Boynundan dibine kadar uzayan ve birbirine paralel giden iki çizginin üst kısımlarını birleştiren çift çizgili süs örnekleri bir zikzak motifi doğurmuştur. Boyu 0.115, genişliği, 0.075 dir.

9 — Boynun üst kısmı kırık olan ikinci testide gaga ağızlıdır (şekil 8). Koyu renkli, hamuruna kum karıştırılmıştır. Boynun omuza birleştiği yerde bir çukurcuk vardır. Omuzu, üstüne ölçülü aralıklarla üç kulp-düğme yerleştirilmiştir. Kulbu kırıktır. Dibi düz olup, testinin karnı üstünde ve omuzlarından başlayarak, dibine doğru inen 2, 3, 5, 7

paralel çizgiden müteşekkil bir süs örneği vardır. Bu çizgiler omuzun üstündeki kulp-düğmeleri arasına yapılmıştır. Boyu 0.115, genişliği 0.095 dir.

10 — Kısa boyunlu, geniş ağızlı, gri kahverengi ve yuvarlak karınlı son testinin hamuruna da kum karıştırılmıştır (şekil 9). Dibi düzçedir. Omuzu üstünde ve ikisi önde ikisi yanlarda olmak üzere dizilmiş dört kulp-düğme vardır. Boyu 0,08, genişliği 0.085 dir.

11 — Tarif edilen ve tam olarak ele geçen testilerden başka, gri-siyah renkli fakat yarısı kırılmış bir çanak daha bulunmuştur. Çarkta yapılan bu çanağın resmini göremediğimizden, tamamlamamıza ve üstünde daha fazla durmamıza şimdilik imkân yoktur.

Kısaca teknik, biçim ve renklerini söylediğimiz bu testilerin zaman ve bağlı buldukları kültür çevresini anlayabilmemiz için, önce yakına sonra uzağa bakalım:

Birinci Göndürle testisinin en yakın benzeri Senirce'de bulunmuştur.⁶ Senirce testisinin boynu, gövdesi ve süsleri bizimkinin aynıdır.

Kusura'nın B çağına ait buluntularına bakacak olursak, orada da kısa boyunlu yuvarlak karınlı ve zikzak motifi ile süslü testilerin bolluğunu görürüz⁷; Bu örneklerin hepsi Göndürle testilerinin aynı değildir; fakat biçim, süs ve teknik özellikleri akraba olduklarında şüphe bırakmıyacak kadar bir birine yakındır. Biz dört No. lu Göndürle kırık testisinin bir Kusura örneğine göre tamamlanabileceğine inanıyoruz⁸. Bir ve iki No. lü testi ile, dokuz No. lu örneğin tâli ayrılıklar gösteren eşleri Ahlatlıberde vardır⁹. Bundan başka Etiyokuşurida da zikzak süs motifi kullanılmıştır¹⁰.

Göndürle ve Atabey adlarını taşıyan buluntu yerlerinden anlaşıldığı üzere Isparta Halkevi Müzesi'nin testi ve vazoları, Isparta ovasındaki iki höyükten çıkarılmıştır. Uzun zamandanberi Berlin Devlet Müzesi'nde duran ve geçen sene K. Bittel tarafından yayınlanan ve Isparta ovasında bulduklarından şüphe edilmeyen çanak çömlek koleksiyonu, üstünde durulması gereken zengin bir kaynaktır¹¹. Berlin Müzesi'nin

⁶ BSA 18, Lev. VII, 9. Senirce'de bu tipe giren testiler oldukça boldur. Bunun için Lev. VII 11,6 en güzel örnekler olarak anılmalıdır. Ayrıca Lev. VI, 6,4 deki testiler üstündeki zikzak süs örneği de testimizdeki derince süslerin aynıdır.

⁷ Archaeologia 86,1937, Lev. VII 1-7 ve 87,1938 Lev., 84, 3-4,6 bunların birisindeki kulp-düğme de bizim buluntu yeri bilinmiyen 9 No. lu testidekinin aynıdır.

⁸ Archaeologia 86, 1937, Lev. VII, 11.

⁹ TTAED 11 (1934) Ab. 64 ve Ab. 142 Yılmaz, Ahlatlıbel testilerinin boyunları çok kısa ve süssüzdür. Esasen üstünde durulacak nokta, benzerlik-akrabalıktır. Ayrıca Ahlatlıbel'in çanak çömlek parçaları üstündeki bazı süs örnekleri de Göndürle testisine benzemektedir (TTAED 11 (1934) s. 22 alt sırada soldan birinci., ikinci dört ve beşinci parçalar, ayrıca bu kaplarda kulp-düğme de görülür.

¹⁰ Dr. Şevket A. Kansu, Etiyokuşu Hafriyatı Raporu (Ankara 1940) s. 85 ve 33,

¹¹ K. Bittel, Kleinasatische Studien (istanbul 1942) a. 176.

11 ve 12 No. lü gaga ağızlı testileri¹² beşinci testimizin eşidir. Gri siyah boya astan, geriye eğik "boynu, dik gagası, şerit kulbu, hafif düzeltilmiş dibi ve hele boynu üstündeki yivleri arasında en küçük bir ayrılık dahi yoktur. Buluntu yeri bilinmeyen, kınk kulplu, 7 No.lu gaga. ağızlı testi de, Berlin Müzesi'nin 18 No. lu örneğine eşitir¹³ Bundan başka boyun ve ağız hırpalanmış 8 No. lu gaga ağızlı testi de İsparta ovası buluntularına göre tamamlanabilir.

İsparta ovasından Berlin Müzesi'ne götürülen çanak çömleğin şekil ve süsleri bol ve zengindir. Fakat K. Bittel tarafından iyice işlenen ve arkeoloji dilinde zikzak süs örneği adını alan motif¹⁴, 1 No.lu Gön-dürle testisi ile, bulunduğu yer bilinmeyen 7 No. lu testinin karnı üstünde de vardır. Çoğunun köşeleri keskin- sivri plan bu süs örnekleri İsparta ovasındaki buluntuların karnı üstündeki süslerin tekrarlanmasından başka bir şey değildir¹⁵.

3 No. lu emzikli testinin benzeri Senirce'de bulunmuştur¹⁶. Senirce'de Atabey'in çift kulplu vazolan bulunmamıştır. Yeri gelmişken Atabey'in bu ilk vazosu üstünde durmak, kronoloji bakımından işimize çok yarayacaktır. Siyah-gri renkli olan bu vazoların nemli iken düzeltildiği bildirilmiş, fakat el veyahut çark yapısı olduğu belirtilmemiştir. Birbirinin eşi olan her iki vazomuzun da benzeri Bozhöyük'de bulunmuştur¹⁷. Bozhöyük vazosunun ağız kenarının biraz aşağısından başlayan kulp yerleri bir yana bırakılacak olursa, diğer bütün özellikleri buluntumuzun aynıdır. Bu tipe giren ikinci bir vazo Yortan'da bulunmuştur¹⁸. Fakat çift kulplu ve bu tip vazoların en çok bulunduğu yer Truva'dır¹⁹. H. Schmidt iyi bir sezikle çarkta yapılan iki kulplu Truva vazolarının,, II-V yerleşme katlarına ait olduğunu bildirmiştir. Kahverengi, kırmızı ve siyaha kaçan bu vazoların kulpları, Atabey buluntusunun tersine, ağız kenarının biraz altından başlamaktadır. Truva'da 1418 No. lu vazonun kulbu çok aşağı düşmüş, ve iyi belirilmiş bir karnı da yoktur. Bunda bilhassa boyna önem verilmiştir. Halbuki Atabey vazosunun boyun ve karnı birbirine keskin bir omuzla birleşmiştir; Truva'da yeni ve sistemli Amerikan kazılarında buluntu yeri ve katı iyice bilinen ve yukardaki örneklere bağlanan çift kulplu

¹² K. Bittel, aynı eserde s. 177-8 No. 10-11 Lev. 36 şek.-55-56.

¹³ K. Bittel, aynı'leserde Lev. 34,48.

¹⁴ K. Bittel, aynı eserde s. 183-184.

¹⁵ K. Bittel, aynı eserde Lev. 34 şek. 46; Lev. 35 şek. 51: Lev. 37, .şek. 57: Lev. 40 şek. 70.

¹⁶ BSA 18 Lev. VI, 3. bunu ve Lev, VII, 3 deki testiği Gondurle testisine göre tamamlamak-gerektir.

¹⁷ Ath. Mitteilungen XXIV (1899) s. 30 Lev. 3. 11.

¹⁸ Iraq 2 (1935) Le* 29, 3 b

¹⁹ H. Schmidt, Schliemanns Sammlung, Trojanischer Altertümer (Berlin. 1902) No. 1207.

bir vazoz daha bulunmuştur²⁰. Bütün bu vazolar elimizdeki iki örneğin aynı değildir. Fakat ana biçimlerine bakılırsa, birbirlerine akraba ve çok yakın oldukları açıkça görülün Buna göre.Truva- Yortan - Bozhüyük-Atabey çift kulplu vazolarının esaslı bir ayrılıkları yoktur. Bizce Atabey vazoları Batı Anadolu örneklerine göre, Isparta ovasında yapılan yerli örneklerdir.

Göndürle, Atabey ve buluntu yerleri bilinmeyen testi ve vazolarımızın benzerlerini gördükten sonra, kronolojilerine geçebiliriz: Bunun için elimizde iki anahtar vardır; birincisi, - yukarda söylendiği gibi - testilerimizin önemli bir kısmı Kusura'nın B yani, ikinci kültür katı kalıntılarıyla, Ahlatlıbel, Senirce ve Isparta ovası buluntularına hem teknik ve biçim, hem de süs bakımından benzediği, ikincisi de, iki kulplu Atabey vazoları ile, buluntu yerleri bilinmeyen gri-siyah renkli ve çarkta yapılmış kırık çanağın varlığıdır.

Önce testilerimizin Kusura'nın en son yerleşme katı "C,, Eti belgelerini veren ve Boğazköy kalıntılarına göre tarihlenebilen bir çağa düşmektedir²¹. Dr. Bittel, C yerleşmesindeki büyük kapı tahkimatını tarihlendirmeye çalışmamışsa da²², bu kat içindeki Ç. çömlek buluntularının eski Eti devrine aidiyetini yâni, 20. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar binebildiklerini isabetle belirtmiştir²³. Bu bilgiye göre Kuşüranın B katı, aşağı yukarı M. Ö. 2000 yıllarına kadar İnmektedir. Buna göre B ve çağdaşı Ahlatlıbel ile Senircenin de zamanını kestirmek kolaylaşmıştır. K. Bittel Isparta ovası buluntularını - haklı olarak - Kusura'ya göre tarihlendirmiş ve bunların M. Ö. üçüncü binin ikinci yarısında yapıldığını hakikate en yakın bir ihtimal olarak kabul etmiştir²⁴.

Biz de çift kulplu Atabey vazoları ile, çarkta yapılmış kırık çanağı bir yana bırakırsak, bütün Göndürle ve buluntu yerleri bilinmeyen Is-

²⁰ AJA 39 (1935) s. 556 Şek. 7.

²¹ AA 54 (1939) s. 120.

²² AA 56 (1941) s. 269-270.

²³ AA 54 (1939) s. 120 Kusura bu özelliği ile Âlişar'a benzemekte, yâni onun gibi-Eski Eti Çağının önemli bir merkezi olmaktadır (Dil ve Tarih - Coğrafya Far kültesi Dergisi, II, 1 (Cumhuriyet sayısı) s. 77. Biz Âhlatlıbel'in de Eski Eti Çağında bir rolü olduğunu düşünüyoruz; yalnız» Eti çanak çömleğinin azlığı ve diğer kalıntıların yokluğu, Şimdilik kesin sonuçlar çıkarmamıza engeldir. Hattâ bu Bakır Çağı şatosundaki kaleyi de - sandık tipindeki bölmelerine göre - Eti kalesinin bir prototipi gibi kabul etmek istiyoruz (TTAED II (1934). Ahlatlıbel için ileri sürdüğümüz bu görüşü, sistemli ve verimli Karaoğlan kazılarında, meydana çıkarılan Eski Eti Çağ kalıntıları da teyid etmektedir. Bizce, Karaoğlandaki Bakır çağı ile Eski Eti çağı kültürünün birbirine geçişi, Anadolu'daki bütün Eti merkezlerinden daha aydındır. Yakından görmek şerefine eriştiğim ana kültür katları, talî seviyeleri ve buluntu yerleri ile, sayın hocamın bana verdiği bilgi, Karaoğlanın Eski Eti çağında büyük bir kültür merkezi olduğudur. Karaoğlanın Bakır Çağında başlayan şehir sistemi, Eski ve Yeni Eti çağında hakikî anlam ve değerini kazanmıştır (AA 1939 1-2 s 221 Şek. 8).

²⁴ K. Bittel, Kleinasiatisehe Studien (İstanbul 1942) S. 185-186

parta ovası testilerinin M. Ö. üçüncü binin içinde yapıldığını kabul ediyoruz. Bu kalıntılar, Kusuranın B yerleşme katı ve Ahlatlıbel'de bulunanlarla çağdaş olup, M. Ö. üçüncü binin yarısına kadar yükselmektedir. Teknik, biçim ve süs birliği ile, Kusura'nın İsparta ovasına yakınlığı ve aynı ovanın Ahlatlıbel'le girişebilecek. tabii bir durumda bulunması bunu teyid eder. Çarkta yapıldığı bildirilen kırık çanakla, çift kulplu vazolar bir az daha muahhar olabilir. Çünkü Yortan mezarlığında bulunan çift kulplu vazo-teknik ve biçim bakımından - aynı mezarlığın diğer Ç. çömlek buluntularının çağına nazaran daha sonraki bir safhaya aittir²⁵. Ayrıca bu tipe giren Truva vazolarının çarkta yapılmış olması ve Blegen'in bulduğu yeni vazonun da takriben ikinci Truva'nın son safhasına girmesi²⁶ görüşümüzü kuvvetlendirmektedir. Buna göre çift kulplu vazolarımız da M. Ö. takriben 2000 yıllarından daha eski değildir.

Konumuzun adı " Öntarihte İsparta Ovası Kültürü „ idi. Acaba bu çağda İsparta ovasının kendini karakterlendiren bir kültürü var mıydı? Bu ovidan getirilen malzeme gittikçe artmaktadır. Sandıklı ile İsparta ve Dinar ile Eğridir gölü arasındaki bölge dağlıktır. Yalnız bu dağların arasında yer yer küçük ovalar da vardır. Senirce gibi kazısı çok kısa süren ve bir tesadüfün eseri olan istasyon bir tarafa bırakılırsa İsparta ovasında bu güne kadar sistemli kazı ve araştırmalar yapılmamıştır.

Çıkış noktamız, İsparta ovası ve onun adlandırdığı Senirce'nin Kusura'ya yâni, Afyon ve Sandıklı ovalarında kurulan kültürün büyük merkezine ve yahut protohistorik yerleşmeleri bol iki ovaya yakınlığı olacaktır. Kusuranın ikinci yerleşme katı (B) - Miss Lamb'in de dediği gibi - birincisinden başlayan tedricî bir intikal veyahut tekâmülün eseri²⁷. İkisi arasında bir kesilme veya yeni göçleri işaretleyen hiç bir belge yoktur. Miss Lamb - gayet haklı olarak - Kusura'nın B kültürünü Yortan, Truva ve Termi ile mukayese etmiş, benzerlik ve ayrılıkları basan ile belirttikten sonra, bu kültürün daha ziyade bir batı Anadolu kültürü olduğunu, fakat orta Anadolunun eski kültür merkezleri ile ve hele Ahlatlıbel, I. Aşıar, Alacahöyük, Kültepe ve Hashöyük gibi önemli buluntu yerlerindeki çanak çömleğin teknik, renk ve kulp biçimlerine benzeyen belgelerin varlığını ve ayrıca da Kusura'nın mahallî özelliğini belirtmiştir²⁸. Bu görüşü daha ziyade genişleten Demirci-Höyük, küzey batı Frikya'ya yâni, Demirci-Höyük ve Bozhöyük'e kadar uzatmak suretiyle²⁹ dört taraftan gelen etkilerin bu bölgede karşılaştığı gerçeği açığa vurulmuştur. Sandıklı'nın 13 Km. güneyinde

²⁵ Afo XIII s. 14.

²⁶ AJA 39 (1935) s. 556 Şek. 7.

²⁷ Archaeologia 86 (1937) s. 4-5.

²⁸ Archaeologia 86 (1937) s. 21-23 ve 87 (1938) s. 236-237.

²⁹ K. Bittel und H. Otto, Demirci - Hüyük. (Berlin 1939) s. 29.

kalan bir istasyon için ileri sürülen bu gerçeklerin, İsparta ovası kültürü için de büyük bir değeri vardır. Senirce-İsparta Halkevi ve Berlin Müzesi'nin zengin koleksiyenundaki buluntuların Truva- Yortan - Bozhöyük kültürlerindeki çanak çömlek biçimleri ile ilgisine yukarıda temas ettik. Ayrıca, kuzey doğu ve doğuda Ahlatlıbel Alacahöyük³⁰ ve Sızma'nın³¹ bu örneklerle benzeyen buluntular verdiğini de unutmamalıyız.

Zikzak süs motifi Alacahöyük, Âhlatlıbel, Etiyokuşu ve bilhassa Kusura'da çok boldur. Bundan başka İsparta ovasındaki süs; örneklerinin Yortan ve Termi'de başka teknikle yapıldığını görmek kolaydır. Ayrıca İsparta ovasında, çok sevildiği anlaşılan geriye eğik testi boyunlarını Bozhöyük³², Truva³³ ve batı Anadolu-İsparta ovası örneklerini andıran Gözlü-Kule testisinde de³⁴ buluyoruz. Yalnız eğri boyunlu testilerin biçimleri birbirinden farklıdır. Aralarındaki benzerlik teknik ve biçimlerinde değil, boyunlarının geriye doğru eğri olmasındadır. Biçimleri ayrı, fakat boyun dipleri süslü testiler Truva'da da vardır³⁵.

Söylediklerimizi kısaltacak olursak: Kusura'da, yâni Sandıklı ve kültürü ona bağlı bulunan Afyon ovasında olduğu gibi, İsparta ovası veyahut kuzey Pisidya'da, da -öntarihte- devamlı yerleşme yerleri ve zengin bir kültür vardır. Bu kültür, içinde doğduğu coğrafya ve tabiat şartları sonucu olarak, her yönle yâni, kuzey, kuzey doğu, batı ve kuzey batı ile kültür münasebetlerine girişmiş ve bu münasebetin tesirleri kendisini çanak çömlekte de göstermiştir. Yalnız unutulmaması gereken en önemli nokta, İsparta ovasının kendi tabiatına mahsus kültürünün yerli özelliğini daima sakladığıdır. Çeşitli motifler gösteren yivli, oluklu, çizgili süs örnekleri, orta batı Anadolu'da da vardır; fakat, hiç bir zaman İsparta ovasındakilerden daha bol ve daha çeşitli olamamıştır. Yukarıda gördüğümüz süs örnekleri, İsparta ovasının özelliği olduğu gibi emzikli - süzgeçli testi de buraya hastır.

Gaga ağızlı testiler Termi - Truva - Yortan kültürlerinin öz maddesidir; fakat İsparta ovasının bu türlü testileri yerli kalıba, yerli sanat-

³⁰ Remzi O. Arık, Alacahöyük hafriyatı Raporu (1935) s. CCXXXV RM mezarında bulunan bu madenî ibrikle, BM mezarının maruf altın testisi ve hele üstündeki, süsleri (CLXXI), ayrıca MA daki süslü kap da bu guruba aittir. La Turqui Kemaliste, No. 15 (1939/40) s. 25 e dikkat edilirse, Alacahöyüğün zengin mezarlarında çıkarılan ibriklerin biçim ve süs bakımından, İsparta ovası testilerini andırıldığı görülür (Kleinasiatiscche Studien s. 186). İlerde yapacağım bir araştırmada Alacahöyükteki ibriklerle, Eti Çağının, bol ve mütakâmil gaga ağızlı testilerinin menşesi meselesini yeniden ele alacağımdan, burada onlar üstünde durmuyorum.

³¹ Th. Bossert, Altanatolien (Berlin 1942) No. 115. Birinci' Alishar ve Âhlatlıbel gibi Orta Anadolu kültürlerinin etkisi altında bulunan Sızma'nın İsparta ovasından getirilen çanak çömlek üstündeki süsleri kullanması, hattâ bazı testi biçimleri arasında benzerliklerin bulunması bizi şaşırtmamalıdır; Bunun anlamı Batı Anadolu kültürlerinin takriben tuz stepine kadar yayıldığı düşünülürse daha iyi anlaşılır.

³² Ath. Mitteilungen 24 (1899) Lev, 11,4.

³³ H. Schmidt, Trojaniseher Altertümer (Berlin 1902) No. 636.

³⁴ AJA XLIV (1940) s. 74 şek. 24.

³⁵ H. Schmidt aynı eser No. 1516-17.

kârın zevkine uymuş ve batı Anadolu örneklerinden ayrılmıştır. Bu suretle İsparta ovasına has ve bilhassa zikzak motifleri ile süslenmiş gaga ağızlı testiler doğmuştur.

İki kulplu vazolarda batı Anadolu'nun tesiri görülür. Yalnız, Boz* höyük-Demircihöyük-Kusura kültürleri gibi, Senirce'nin de daha geniş anlamı ile İsparta ovası kültürünün de orta Anadolu'ya nazaran, daha çok batı Anadolu kültürlerine bağlı kaldığı anlaşılıyor. Buna göre, İsparta ovasının ön tarihteki kültürü büyük Batı Anadolu kültürünün, daha fazla etkisi altında kalmıştı mahallî bir kültürdür. Bu kültür Afyon'u da içine alan ovidan başlayarak Sandıklı-Hoyran-Dinar ve İsparta ovasına kadar tâli özellikler gösteren dallara ayrılabilir; bu dalların doğmasına sebep de, küçük ve büyük ölçüdeki ovaları yükseklikleri takriben 2800 ile 600/800 metre arasında değişen dağ ve dağ silsilelerinin ayırmış olmasıdır. Düz ve geniş ovalarda kurulan kültürler daima daha yeknasak olurken, birbirinden büyük -küçük boy dağlarla, göl ve büyük sularla aynlan ve daha küçük ovalarda doğan kültürler de birbirlerinden daha farklı görülüyor ve ana prensiplerindeki birlik yanında tâli ayrılıklar da önemli bir yer tutmağa başlıyor.

İsparta ovası kültürünü iyice anlayabilmek için coğrafyasına ve tabîî yollarına bakalım: En önemli hattın Aydın-Denizli-Eğridir istikametini takip ettiğini görüyoruz. Yalnız bu düz hattın dağlık olduğu da unutulmamalıdır. Bunun için İsparta ovasının büyük Menderes ovasına kurulan prtohistorik kültürlerden az etki alacağı düşünülebilir. Ayrıca batı Torosların Finike ve Kaş sahillerinde İspartaya doğru yükselmesi, İsparta ovasını Antalya ovasına açmış, fakat Finike körfezine kapamıştın bunun etkisi kültürde de görülecektir.

Gelecekte, Öntarihte Antalya ovası kültürünün orta Anadolu kültüründen az tesir aldığı isbat edilirse, bunun sebebini İsparta'ya doğru yükselen dağların buradan tekrar güney doğu istikametini takip ederek Anamur'a doğru inmesi ve Orta Anadoluyu kapamasında aramalıdır. Yalnız aksu ovası uzun ve geniştir; ayrıca bu nehir vadisinin İsparta'ya kadar uzaması, kuzey-güney münasebetini en eski çağlardanberi kolaylaştırabilecek bir duruma sokmuştur. Bundan sonra İsparta Dinar-Sandıklı ve Afyon ovası vasıtasıyla, daha kuzeyde kalan kültür bölgeleri ile münasebete girişebileceği kolayca anlaşılır. Aradaki arazinin oldukça dağlık bulunmasına rağmen, İsparta ovasının Eğridir ve Beyşehir gölü üstünden Konya ovâsıyla kültür münasebetine girişeceği de pek tabiidir. Bu tabîî duruma göre, İsparta ovasının Biga yarımadası ve Çanakkale boğaziyle kuzey batı Frikyâ ve orta Anadolu'da yerli bulunan kültürlerle münasebetini devam ettiren ana hattın İsparta Dinar-Sandıklı istikametinde uzandığını bir defa daha anmalıyız.. Bununla, Arkeoloji belgelerinin verdiği sonuçları tabîî yolların akış istikametlerinin de teyit ettiğini görüyoruz.